

مهاجرت، ره‌یافتی بر استعمار نوین، رویکردها و کارکردها در عصر جهانی شدن و

حکمرانی جهانی

مرتضی خادمی کوهی، محمد حسن دهقان، نورالله حسینخانی^۱

سید محمد ذوالفقاری^۲، روح الله خادمی کوهی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۲۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۱۴

چکیده:

امروزه مهاجرت‌های بین‌المللی به یکی از بزرگترین مسائل و چالش‌های فراروی کشورهای جهان در عصر جهانی شدن مبدل شده است. از یک سو حضور مهاجرین در ساختارهای اجتماعی و اقتصادی و سیاسی در کشورهای مهاجر پذیر تبدیل به ظرفیتی ویژه جهت توسعه آن کشورها و دست‌یابی به نقشی پررنگ در حکمرانی جهانی شده است و از سوی دیگر خود عاملی برای تزلزل شاخص‌های امنیت و ثبات اقتصادی تبدیل گشته است. این پژوهش با استفاده از رویکرد توصیفی-تحلیلی بر مبنای تجزیه و تحلیل آمارهای موجود به بررسی تغییر رویکرد مساله مهاجرت از بعد اجتماعی به فرصت‌ها و چالش‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی با تاکید بر کشور جمهوری اسلامی ایران و اثرات آن بر فضای ژئوپلیتیک جهانی در عصر جهانی شدن پرداخته است. جهت حصول این نتیجه در این نوشتار، شناسایی عوامل تاثیرگذار بر روند مهاجرت و بررسی دیدگاه‌های کشورهای توسعه یافته به این منظر مورد بررسی قرار گرفته است و نهایتاً چشم اندازی بر مبنای تجزیه و تحلیل روندها برای اولویت بندی مدیریت و سیاست گذاری راهبردی در این حوزه ارائه شده است.

واژگان اصلی: مهاجرت، استعمار نوین، جهانی شدن، حکمرانی جهانی، بحران هویت.

۱. دانشجوی دکتری مهندسی هوافضا، دانشکده مهندسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران (نویسنده مسئول)

morteza.khademikouhi@mail.um.ac.ir

۲. استادیار دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

۳. استاد دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

۴. دکتری مدیریت دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران

۵. کارشناسی مهندسی کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد نیشابور، نیشابور، ایران

۱- مقدمه

مهاجرت در اصطلاح لغت به معنای جابه‌جایی یا کوچ مردم از مکانی به مکانی دیگر برای کار یا زندگی است. اما در بررسی ادبیات پیرامون مطالعات مهاجرت، تعریف دقیقی و جامعی برای آن وجود ندارد. در طول تاریخ انسان‌ها برای دوری از بلاهای طبیعی مانند خشکسالی یا فرار از جنگ‌ها، فقر و فلاکت، و یا بصورت قهری مانند کوچ اجباری، اقدام به جابجایی از نقطه‌ای و محلی به محل دیگر نموده‌اند. گاهی این کوچ کردن‌ها در قالب دسته‌های کوچک مانند خانواده یا مردمان یک روستا بوده است و گاهی در قالب گروه‌های بزرگی مانند مردمان یک شهر صورت پذیرفته است. بسیارشهرهایی که در طول تاریخ به وجود آمدند و امروزه دیگر در روی نقشه وجود ندارند مانند شهر هاترا و پرسپولیس که زمانی پایتخت ایران باستان بوده است. و چه بسیار شهرهایی که توسط پادشاهان تاسیس گشته و شکوفا شدند مانند شهر اسکندریه در مصر که توسط اسکندر مقدونی تاسیس گشت یا شهر کوفه در صدر اسلام (مجتهدزاده، ۱۳۸۶). لکن مهاجرت را بر اساس نظریه اورت لی می‌توان اینگونه بیان کرد: «تغییر موقت یا دائمی مسکن، بدون هیچ مانع و محدودیتی بدون تمایز قائل شدن بین مهاجرت داخلی و خارجی» (مقدس و شرقی، ۱۳۸۸). و به بیان دیگر می‌توان عنوان کرد: «مهاجرت عبارت است از تغییر محل زندگی از یک سرزمین به یک نقطه و سرزمین دیگر بصورت دائمی یا بیشتر از یکسال» (تمنا، ۱۳۸۹). مهاجرت را می‌توان به دسته ۱- مهاجرت داخلی ۲- مهاجرت خارجی تقسیم بندی نمود (حافظ نیا و همکاران، ۱۳۹۱).

۱-۱- بیان مساله

عوامل موثر بر مهاجرت چیست و در فضای جهانی شدن، رویکرد کشورهای توسعه یافته نسبت به این موضوع چگونه است؟

۱-۲- پرسش‌ها و فرضیه‌ها

در این مطالعه سعی شده است به پرسش‌های ذیل پاسخ داده شود:

۱- مهاجرت چیست؟

۲- عوامل تاثیر گذار بر مهاجرت داخلی کدام است؟

۳- عوامل تاثیر گذار بر مهاجرت خارجی کدام است؟

¹ immigration

² Everett S. Lee

۴- جریان مهاجرت چه تاثیری بر شاخص‌های اقتصاد و امنیت جمهوری اسلامی ایران می‌گذارد؟
 ۵- در فضای جهانی شدن در روابط بین‌الملل کارکرد جریان مهاجرت برای کشورهای توسعه یافته چگونه است؟ ۶- تاثیر مولفه مهاجرت بر تحکیم حکمرانی جهانی کشورهای صاحب نفوذ چگونه است؟

نگارنده این پژوهش در مطالعه اجمالی فرضیات زیر را در نظر داشته است:

۱- مهمترین نشانه‌های آسیب‌زای مهاجرت بر جمهوری اسلامی ایران عبارت است از کمبود نیروی کار متخصص
 ۲- مهمترین عوامل تاثیرگذار بر پدیده مهاجرت عبارتند از: تورم و گرانی، عدم وجود فرصت‌های شغلی مناسب، پایین بودن بودجه پژوهشی

۲-۱- پیشینه و مبانی نظری تحقیق

امروزه با طرح موضوع جهانی شدن در عرصه روابط بین‌الملل، بررسی مهاجرت از زوایای مختلف به یکی از مسائل مهم کشورها و پژوهشگران نمود پیدا کرده است. هدف عمده این مطالعات شناخت هر چه بیشتر خصوصیات مهاجران، درک ویژگی‌های خط سیر مهاجرت و عوامل تاثیرگذار بر افزایش و یا کاهش جریان مهاجرت بروی هر یک از این مسیرها است. بر همین اساس مطالعه تغییرات این ویژگی‌ها و عوامل در گذشت زمان از دیگر نکات مهم در این حوزه است.

۱-۲-۱- مدل‌های جاذبه و دافعه

مهم‌ترین دیدگاه نظری که موضوع جابجایی انسان‌ها از لحاظ جغرافیایی در جوامع بشری را بر اساس مدل‌های جاذبه و دافعه در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم مورد بررسی قرار داد. بر طبق این مدل‌ها، دو دسته از عوامل تاثیرگذار هستند:

الف) عواملی که سبب دوری و دافعه انسان‌ها از محل اسکان خود می‌شود.

ب) عواملی که سبب جذب انسان‌ها در جغرافیای مقصد می‌شود.

براساس این دیدگاه، شرایط اقتصادی نامناسب در یک منطقه باعث می‌شود که انسان‌ها محل زندگی خود را ترک کرده و به منطقه دیگری که از منظر اقتصادی، اجتماعی شرایط مناسب‌تری را دارا است، نقل مکان کنند.

این نظریه دارای ایراداتی از قبیل کنش متقابل مهاجرین و اثرات ناشی از مهاجرت را مورد

بررسی قرار نداده‌اند.

۲-۲-۱- دیدگاه مدل اقتصادی دو قسمتی توسعه

نخستین و معروف ترین مدل توسعه که جریان مهاجرت نیروی کار از روستا به شهر را، قسمت جدایی ناپذیر جریان گسترش اقتصادی مورد توجه قرار داد، توسط آرتور لوئیس^۱ در سال ۱۹۶۱ بیان شد.

این اندیشه در ابتدای دهه ۶۰ میلادی به عنوان نظریه جمعی برای کشورهای جهان سوم که نیروی کار مازاد دارا بودن مطرح و مورد قبول واقع شد.

براین اساس جامعه دارای دو قسمت اقتصادی بشرح زیر است:

الف- قسمت روستایی با نیروی کار اضافی که با بازده کم یا بدون بازده مشخص می شود.

ب- بخش شهری که دارای بازده تولید بالا و نرخ اشتغال زیاد است.

لذا نیروی کار اضافی از مناطق روستایی آهسته به این بخش نقل مکان می کند. این اندیشه، مساله مهاجرت را بر طبق یک ساختار متعادل کننده تعریف می کند و طرفداران آن معتقدند که به دلیل حقوق و دستمزد زیاد و نرخ اشتغال بالا در قسمت صنعتی نوین، مسیر مهاجرت از بخش روستایی به بخش شهری (صنعتی نوین) می باشد. که این خود باعث افزایش میزان تولید قسمت شهری و افزایش سود سرمایه داری می گردد، و در ادامه درآمد خالص حاصله دوباره از طریق سرمایه گذاری در حوزه صنایع نوظهور توسط سرمایه داران وارد چرخه اقتصاد می شود. از این رو این موضوع زمینه ساز ازدیاد تقاضای کار در بخش روستایی می شود، و بالطبع باعث افزایش مهاجرت نیروی کار بسیاری از مناطق روستایی به شهرها می گردد. و تا زمانی که فرصت اشتغال در شهرها برای نیروی کار اضافی در روستاها موجود باشد این فرآیند ادامه خواهد داشت.

۳-۲-۱- الگوی سرمایه گذاری انسانی (هزینه و سود)

در سال ۱۹۶۱ میلادی شاستاد اولین بار این دیدگاه را ارائه نمود و داونز^۲ در سال ۱۹۷۶ آن را بسط داد. این دیدگاه بیان می دارد که اتخاذ تصمیم به مهاجرت مثالی از سرمایه گذاری محسوب می شود که بر پایه آن مهاجران منخارج و مزایای مهاجرت را لحاظ می کنند. از این رو مهاجرت زمانی اتفاق می افتد که مزایای آن نسبت به هزینه اش بیشتر باشد. فرد مهاجر قبل از

¹ Arthur Lewis

² Davanzo

انجام مهاجرت، تمامی هزینه های اجتماعی محتمل و محاسنی را که در صورت مهاجرت کسب می کند را مقایسه نموده، و در ادامه تصمیم به مهاجرت اتخاذ می کند. این فواید و هزینه ها شامل بخش های مادی و غیر مادی می شود. هزینه های مادی از قبیل: هزینه های سفر، هزینه دوران بیکاری تا زمان اشتغال و غیره می باشد.

هزینه های غیرمادی مانند: دوری از خانواده و آشنایان، تحمل مشقات سفر و محیطی مقصد و قبول رسوم جدید می باشد. درباره محاسن مادی آن: احتمال پیدا کردن و پیشرفت شغلی و بالطبع آن دریافت دستمزد بیشتر در آینده و محاسن غیر اقتصادی: برخورداری از هر گونه امکانات رفاهی و تفریحی در مقصد که در منطقه مبدا برای شخص وجود نداشته است، می باشد.

در این دیدگاه تصور براین است که اشخاص علاقمند هستند که سود خالص واقعی ایام زندگی شغلی خویش را به بیشترین حد ممکن برسانند و امکان محاسبه کسب درآمد احتمالی در مقصد و درآمد اکنون خویش در مبدا را دارند.

بر اساس این دیدگاه می توان متصور بود که افراد پیر اشتیاق کمتری نسبت به جوانان برای مهاجرت دارند، زیرا که با در نظر گرفتن سن بالا و عمر باقی مانده، تفاوت سطح درآمد ما بین منطقه مبدا و مقصد چشمگیر نیست و ثابا هزینه های غیراقتصادی برای اینگونه افراد نسبت به جوانان بسیار زیاد است. در میان جوانان نیز نرخ مهاجرت برای افراد تحصیلکرده بیشتر از بقیه است.

۴-۲-۱- نظریه اقتصادی مهاجرت تودارو

دیدگاه مایکل تودارو در زمینه موضوع مهاجرت از مناطق روستایی به شهرها در کشورهای جهان سوم حالت بسط یافته نگرش سرمایه انسانی «شاستاد» با الهام از نظریه اقتصادی دو گانه توسعه «لوئیس» می باشد.

خصوصیات مدل مهاجرت تودارو بشرح زیر است:

الف- موضوع مهاجرت، فرآیندی است که در آن انگیزه و انتخاب آن بر اساس نگرش های عقلانی، اقتصادی است و گرچه اکثرا اقتصادی می باشد، اما ازجهاتی بعد روانی هم دارد.

ب- بر خلاف درآمد «واقعی»، عامل درآمد «مورد انتظار» در اتخاذ تصمیم به مهاجرت ما بین شهر و روستا نقش بسیار چشمگیری دارد.

ج- رابطه معکوسی ما بین میزان بیکاری در جوامع شهری و احتمال شاغل شدن در مناطق شهری وجود دارد.

د- زمانی که در جوامع شهری و روستایی در مبحث درآمد دلخواه، اختلاف زیادی باشد، آمار مهاجرت بیشتری نسبت به «فرصت های اشتغال» وجود دارد و بدین سبب آمار بیکاری در جوامع شهری در کشورهای در حال توسعه محصول عدم وجود تعادل فرصت های اقتصادی بین جوامع روستایی و شهری است.

۵-۲-۱- الگوی شبکه ای

این دیدگاه در اوایل دهه ۱۹۸۰ میلادی ارائه گردید. سپس توسط دیگر اندیشمندان بسط یافت در این نظریه هزینه و فواید مهاجرت را می توان بصورت شبکه ای در هم تنیده مورد تحلیل قرار داد.

در این دیدگاه، مهاجرت همانند شبکه ای متشکل از روابط ما بین مجموعه ای از افراد مانند افرادی که قبلاً مهاجرت نموده اند و ساکنان اصلی آن جوامع در نقاط مبدا و مقصد توسط ارتباطات خانوادگی، رفاقتی و یا شأن اجتماعی مشترک به هم متصل می شود. در داخل این شبکه ها جریان مهاجرتی افزایش پیدا می کند: بر همین اساس، هزینه های مخاطرات ناشی از مهاجرت کاهش یافته و وسعت جغرافیای مقصد را بیشتر می کند. حسب این مورد، ارتباطات حاصل از این نوع شبکه ها گونه ای از سرمایه اجتماعی (Social Capital) شمرده می شوند که افراد به وسیله آن به موقعیت کاری بهتری دست می یابند. در این دیدگاه، دو عامل مورد تاکید قرار می گیرد:

الف- کاهش هزینه ها، به طور معمول برای نخستین گروه از مهاجران که سرزمین اصلی (مبدا) خود را ترک می کنند و به مناطق دیگر (مقصد) نقل مکان می کنند ارتباطات اجتماعی حمایت کننده که هزینه های مهاجرت را برای آنان کم هزینه کند وجود ندارند. اما پس از مهاجرت این دسته از مهاجران، هزینه های بالقوه مهاجرت برای خویشاندان و دوستان در مبدا کمتر می شود. و آن هم به دلیل ماهیت ساختارهای خانوادگی و دوستی، که فرد پس از مهاجرت در مقصد گستره ای مشتمل بر افرادی با ارتباطات اجتماعی در منطقه مقصد به وجود می آورد. از این رو شبکه ای از پیوندها بین مهاجران و غیر مهاجران برقرار می شود و با تعهدات حمایت کننده ضمنی که در داخل این شبکه ها برای اشخاص به وجود می آید جریان مهاجرت با گذشت زمان با کاهش هزینه ها (مادی و معنوی) توأم می شود.

ب- کاهش خطرها، شبکه های بیان شده در بالا برای مهاجران جدید ورود به آسانی فرصت های شغلی بوجود می آورد و بدین ترتیب مهاجرت اکثراً به منبع مطمئنی جهت کسب درآمد مبدل

می شود. در این فرآیند هر فرد مهاجر به نوبه خود شبکه مهاجرت را بسط داده و مخاطرات را برای تمام افرادی که به او وابستگی دارند و تمایل به مهاجرت دارند را کاهش می دهد.

۶-۲-۱- مدل رفتاری

در دیدگاه توماس و زنائسکی که به مدل رفتاری معروف گشته است تمرکز بر رفتار فردی و گروهی مهاجران است. در این نظریه، تاثیر ارزش های اجتماعی و عملکرد سازمان های اجتماعی بر نگرش مهاجران در رفتارهای مهاجرتی مورد بررسی قرار گرفته است. این دیدگاه توسط صاحب نظرانی همچون اسپیر، ایونشتات، فری، گلدیشتاین بصورت دقیق تر بسط یافته است. در توسعه این نظریه، مسائلی همانند علاقه به مهاجرت، تعیین مقصد و اتخاذ تصمیم به مهاجرت و یا ماندن، سه عاملی است که رفتار مهاجران از آنها نشأت می گیرد، و جزو مهمترین عوامل مهاجرت محسوب می شوند. تامی^۱، فاتو^۲، پرییر^۳ و برلی^۴ چارچوب هایی برای بررسی فرآیند تصمیم گیری به مهاجرت در شکل این نظریه معرفی کرده اند.

این نظریه در زمینه مهاجرت داخلی با بررسی مولفه هایی مانند خانواده، میزان سطح درآمد، گستردگی جغرافیای مبدا، سهولت در برقراری ارتباطات اجتماعی، تکثر نژادی و سازگاری در مقصد، مورد کاربرد گسترده ای قرار گرفته است.

۷-۲-۱- مدل سیستمی

این نظریه ابتدا توسط مابوگونج^۵ ارائه گردید. مابوگونج معتقد بود که به وسیله نظریه عمومی سیستمی، درک مناسب تری از مهاجرت های روستا به شهری به دست آورد. در این دیدگاه، مهاجران و سازمان ها که در ارتباط متقابل با یکدیگر هستند مولفه های اصلی این نظریه عبارتند از:

الف- خرده سیستم اجتماعی شدن: این شاخصه به توصیف عوامل اثرگذار بر جامع پذیری فرد می پردازد مانند: نرخ توسعه یافتگی منطقه مبدا مهاجر، خانواده، سطح تحصیلات، میزان دلبستگی فرد مهاجر به مکان تولد و احساس غریب بودن.

¹ tammy

² fatoo

³ pryeeer

⁴ bterlee

⁵ mabogunje

ب- خرده سیستم نهادی: این شاخصه سازمان هایی که مهاجر با آنها به نوعی در ارتباط است را مورد بررسی قرار می دهد. سطح دانش و معلومات عمومی و سطح تحصیلات فرد، میزان شناخت و آگاهی فرد مهاجر درباره مناطق مبدا و مقصد، میزان شناخت از وجود و کارکرد نهادها و اتحادیه های صنفی در مناطق مبدا و مقصد و نحوه ارتباط با آنها، شایستگی های فردی برای استخدام شدن در منطقه مقصد و وضعیت تاهل فرد مهاجر.

ج- خرده سیستم مصرفی: این مولفه به موضوعاتی مانند به دست آوردن کالاهای مصرفی با دوام از قبیل خودرو، تلویزیون و... و یا ساختن خانه در منطقه مبدا و نیز استخدام همسر در منطقه مقصد می پردازد.

د- متغیرهای تنظیمی: این شاخصه ها مواردی مانند شرایط محل اقامت در مقصد، تمایل به مراجعت به مبدا، مدت زمان سکونت در مقصد و شاخصه های جمعیتی همانند سن و جنس را مورد بررسی قرار می دهد. صاحب نظرانی مانند ریچموند و ورما این نظریه را برای تحلیل مهاجرت های بین المللی بسط دادند.

۸-۲-۱- مدل وابستگی

در این دیدگاه مولفه هایی نظیر روابط حاکمیت، تقسیم فرصت های شغلی، توزیع نامناسب امکانات اقتصادی و دگرگونی های بنیادین جوامع (انقلاب ها) مورد تحلیل قرار می گیرند. در این نظریه پدیده ها و موضوعات اجتماعی در مقیاس کلان (نظام های سیاسی اجتماعی) مورد تفسیر و بررسی قرار می گیرد.

ضروری به نظر می رسد که در تحلیل فرآیند مهاجرت، ابتدا موضوع عدم توسعه را مد نظر قرار داد، زیرا اینگونه می توان تمامی اشکال نابرابر بین قسمت های مختلف جامعه را بررسی نمود. می توان کشورهای توسعه یافته و پیشرفته و کشورهای توسعه نیافته را به دو صورت غالب (مرکز) و مغلوب (پیرامون) در نظریه روابط مرکز- پیرامون، توصیف نمود. بر همین اساس، در نظام درونی کشورها نیز مراکز توسعه یافته سرمایه داری (اکثرا مناطق شهری) و مناطق توسعه نیافته (اکثرا روستایی) قابل تقسیم بندی هستند. که این خود نیز برهم زننده تعادل منطقه ای است و زمینه ساز مهاجرت نیروی انسانی کار از جغرافیای محروم روستایی به سوی جغرافیای شهری پیشرفته می شود.

۹-۲-۱- نظریه محرومیت نسبی

اندیشمندانی همچون استارک^۱ آفرار مغزها را در قالب نظریه محرومیت نسبی مورد تبیین قرار داده‌اند. این اندیشمند معتقد است که نارضایتی فقط زمانی که حقوق و دستمزدها پایین است نمایان می‌شود.

می‌توان گفت که مهاجرت جواب نهایی به محرومیت‌های نسبی است. در حقیقت، افراد زمانی اقدام به مهاجرت می‌کنند که بصورت فردی و یا جمعی نتوانند به اهداف مهم در درون نهاد اجتماعی خود دست یابند و احساس اینکه منابع ضروری جهت رفع محرومیت‌ها در بیرون از این گستره جغرافیایی او وجود دارد در درون او شکل بگیرد.

می‌توان اینگونه بیان نمود که فرد با دو نهاد (ناحیه) اجتماعی مواجه است: ابتدا نهادی (منطقه ای) که در آن به دنیا آمده اما احساس محرومیت از فرصت‌های ضروری برای دستیابی به اهداف خویش در او پدیدار شده است. دوم نهاد (منطقه ای) که احساس می‌کند در آنجا دسترسی به منابع برای دستیابی به اهداف خویش با توجه به شناخت هرچند سطحی از آن را داراست. با توجه به این که مهاجرت ماحصل برخی نارسایی‌ها در کارکرد یک نهاد (منطقه) اجتماعی است، اما پیوستگی ای از دگرگونی‌ها را در تمام نهاد(منطقه) اجتماعی پدیدار می‌کند. مهاجرت مساله ای است که نهاد (منطقه) اجتماعی مبدا و مقصد را تحت شعاع اثر خودش قرار می‌دهد.

۲- مهاجرت

۲-۱- مهاجرت داخلی

مفهوم مهاجرت داخلی به نقل مکان و جابجایی مردم از یک منطقه یا شهر به منطقه و شهر دیگری اطلاق می‌شود. این نوع مهاجرت بصورت زیر: ۱- مهاجرت موقت که خود به دو دسته: الف- روزانه (جابجایی روزانه افراد از شهرک‌های اطراف به درون شهرهای بزرگتر جهت حضور در محل کار و یا بهره‌مندی از خدمات متنوع داخل شهرها) ب- فصلی (نشاء کاری- برداشت خرما و...) ۲- دائمی (مهاجرت روستائیان به شهرها و مهاجرت مذهبی برای همجواری و مجاورت با ائمه معصومین علیهم السلام) قابل تقسیم بندی است. در این نوع از مهاجرت تابعیت و شهروندی افراد

¹ stark

تغییر نمی کند و افراد از یک نقطه کشور به نقطه دیگری داخل همان کشور کوچ می کنند.

۲_۲_ مهاجرت خارجی

مهاجرت خارجی در اصطلاح لغوی به معنای نقل مکان و کوچ انسان ها از یک کشور به کشوری دیگر که شهروند آن کشور محسوب نمی شوند تعریف می شود. این نوع مهاجرت نیز به دو صورت ۱- مهاجرت اختیاری (که فرد با تمایل خود اقدام به جابجایی می نماید مانند مهاجرت اروپایی ها در قرن نوزدهم به آمریکا و هم چنین مهاجرت کارگران ترکیه به کشور آلمان غربی پس از خاتمه جنگ جهانی دوم و نیز مهاجرت مردم کشورهای اتریش، یوگسلاوی و مجارستان به کشور آلمان در انتهای دهه ۸۰ میلادی نمونه هایی از مهاجرت اختیاری هستند) ۲- مهاجرت اجباری (که افراد با تهدید و با استفاده از نیروی قهریه بالاچار مجبور به جابجایی می شوند مانند کوچ اجباری و فرار مردمان مسلمان روهینگیا از برمه در سال ۲۰۱۶ و نیز کوچ اجباری مردم کشورهای تحت سلطه آلمان نازی و شوروی در طی جنگ جهانی دوم نمونه هایی از مهاجرت اجباری هستند) تقسیم بندی می شود. مهاجرت های بین المللی هیچ گاه مانند عصر حاضر در طول تاریخ بنا به دلایل سیاسی و اقتصادی و اجتماعی برای حکومت ها حائز اهمیت نبوده است (مویر، ۱۳۷۹).

۲- عوامل موثر بر مهاجرت

۲-۱- عوامل موثر بر مهاجرت داخلی

مهاجرت محصول طیف وسیعی از عوامل تاثیرگذار اجتماعی و مذهبی (افزایش نرخ جمعیت، مجاورت با اماکن مذهبی)، زیست محیطی (خشکسالی، قحطی، سیل و...)، اقتصادی (افزایش نرخ بیکاری، افزایش تورم) و سیاسی (جنگ ها، فشار سیاسی) و تاریخی (کشورگشایی ها، استعمارکشورها، برده داری) است (کانوی، ۲۰۰۶). از مهمترین عوامل تاثیر گذار بر روند مهاجرت داخلی می توان شاخص های زیر را مورد بررسی قرار داد:

۲-۱-۱- اقتصادی

داتیل شفر^۱ پیرامون مهاجرت روستا-شهری معتقد است که گرچه عوامل اقتصادی و غیر

^۱ Daniel Shafer

اقتصادی بر روند مهاجرت روستا-شهری تاثیرگذار است ولی این اثرگذاری از یک منطقه به منطقه دیگر و از یک فرد به فرد دیگر متفاوت است (شفر و همکاران، ۱۹۹۳: ۳۱-۳). با توجه به این موضوع که ارتباط مستقیمی بین درآمد اقتصادی و رفاه وجود دارد. اچ. چارنی بیان می‌کند که یکی از دلایل اصلی مهاجرت روستائیان به شهرها تفاوت در میزان درآمد و رفاه بین مناطق روستایی و شهری است. تاجایی که باعث جذب روستائیان به مناطق توسعه یافته تر می‌شود (چارنی، ۱۹۹۳: ۳۲۶-۳۱۳). گری ال. هانت آدر این زمینه می‌نویسد: در مساله مهاجرت دو کلید واژه تعادل و فقدان تعادل بسیار مهم است که باید مورد توجه قرار گیرد. مهاجرت راهکاری برای تفاوت در فرصت های اقتصادی در نظریه های فقدان تعادل است (هانت، ۱۹۹۳: ۳۴۹-۳۴۱). بیپلاب داسگوپتا در مقاله خود که تحلیل جامعی پیرامون مهاجرت روستا - شهری انجام داده است عنوان می‌کند که: « فقر » عامل مهاجرت در مناطق روستایی است و افزایش تعداد زنان و افزایش نرخ سالمندان از پیامدهای آن است (داسگوپتا، ۱۹۹۳: ۲۷۷). روستائیان جهت نیل به رفاه بیشتر و ارتقای معیشت و کسب زندگی بهتر اقدام به مهاجرت می‌نمایند.

۲-۱-۲- زیست محیطی

در طول تاریخ همواره بلایای طبیعی مانند سیل، خشکسالی، کاهش بارندگی و نزولات آسمانی و بالطبع محدودیت و کمبود آب و هجوم آفات باعث از میان رفتن زمین های حاصلخیز و محصولات و دام ها بوده است که این خود محرک قوی برای کوچ روستائیان به مناطق دیگر و شهرها بوده است.

۲-۱-۳- فرهنگی

در عصر جهانی شدن و حکمرانی جهانی و ترویج نظام سرمایه داری به عنوان دیدگاه غالب، شهر و شهرنشینی پسندیده شمرده می‌شود فلذا با ترویج آن در جهان و ایران، زمینه گسترش فرهنگ شهرنشینی شده است. ریچارد ای. بیلزبارو معتقد است که مهمترین دلیل مهاجرت روستائیان به سوی شهرها برای «زندگی بهتر» است (بیلزبارو، ۱۹۹۶: ۲۶). متمرکز شدن مراکز اقتصادی و بازارهای بزرگ در کلان شهرها و بالطبع توجه ویژه به این شهرها از منظر شهر سازی

¹ H. Charney

² Gary L. Hunt

³ Biplab Dasgupta

⁴ Richard E. Bilborrow

و فرهنگی و آموزشی، خود باعث ایجاد انگیزه مهاجرت روستائیان به شهرها می‌شود. هانری مندراس عنوان می‌کند که روستائیان در قیاس خود با شهرنشینان، در خود احساس نوعی جاماندگی و عقب ماندگی می‌کند و این موضوع خود انگیزه ای جهت مهاجرت به شهرها و متمدن بودن می‌شود (قاسمی، ۱۳۷۲: ۴۳). از باب فرهنگ اسلامی، مسلمانان از ابتدای بعثت پیامبر اکرم صلی الله و علیه و آله و سلم بسیار علاقمند به مصاحبت و همنشینی با پیامبر (ص) و ذریه پاک ایشان، ائمه معصومین علیهم السلام داشته و دارند. لذا علاقمند به جابجایی به شهرهای مقدس اسلامی و سکنی در مجاورت حرم اهل بیت علیهم السلام دارند.

۲-۲- عوامل موثر بر مهاجرت خارجی

نظریه های سنتی مهاجرت مابین «مولفه های رانده شدن» و «مولفه های جذب» تمایز قائل می‌شوند. شاخصه های راندن و رانده شدن در قدم اول به عنوان محرک و انگیزش باعث مهاجرت افراد از کشور مبدأ می‌شود. این عوامل مانند اختلاف در مقدار دستمزدها در مهاجرت شغلی یا اقتصادی (اکثراً مهاجرت نیروی کار) به عنوان مولفه های بسیار مهم و تاثیرگذار محسوب می‌شوند. افراد با سطح درآمد و دستمزد پایین در کشورهای در حال رشد و توسعه نیافته این فرصت را دارند که از شاخص های بالای زندگی بیشتری در کشورهای توسعه یافته نسبت به کشور اصلی خود بهره مند شوند. گریز از فقر، یکی از عوامل قدیمی رانده شدن و بهره مندی از فرصت های شغلی فراوان به عنوان عاملی جذب کننده قلمداد می‌شوند. مهاجران بسیاری تمایل دارند که مبالغی از دستمزد خویش را برای خانواده خود بفرستند. بلایای طبیعی نیز عاملی است که می‌تواند جریان مهاجرت ناشی از فقر و نداری را افزایش دهد. مهاجرت به کشورهای دیگر در بعضی اوقات در قالب قرارداد شغلی است: این افراد اغلب با عنوان «افراد مقیم خارج» معرفی می‌شوند و شرایط این افراد برای استخدام و پذیرش نسبت به افراد بومی کشور مقصد یکسان و گاهی نیز بهتر از آنان می‌باشد (خادمی کوهی، ۱۴۰۲).

آموزش و تحصیل برای دسته ای از مهاجران، یک عامل جذب و کشش محسوب می‌شود (دانشجویان با ویزای کوتاه مدت مانند فرصت های مطالعاتی در بیشتر مواقع تحت عنوان مهاجران در نظر گرفته نمی‌شوند). مهاجران سالمند و بازنشسته از کشورهای توسعه یافته و ثروتمند به کشورهای کمتر توسعه یافته و یا در حال رشد دارای آب و هوای معتدل و هزینه زندگی کم، گونه ای جدید از مهاجرت خارجی است. که به عنوان نمونه می‌توان به مهاجرت شهروندان بازنشسته

کشور انگلیس به اسپانیا اشاره نمود. دسته ای دیگر از مهاجرت های بین المللی بنا به دلایل بهداشتی و فرهنگی است.

از نمونه های عوامل راندن سیاسی و غیر اقتصادی می توان به تعقیب (مذهبی و ...)، در بعضی اوقات سوء استفاده، زورگویی و تهدید، پاکسازی نژادی و حتی کشتار به دلیل افراط‌گرایی و در خطر بودن جان افراد غیرنظامی در زمان جنگ، مانند گروه داعش بیان کرد. در پاره ای از مواقع مهاجرت‌ها بنا به دلایل شخصی است، برای مثال بودن در کنار خانواده یا شخص مورد علاقه) در موارد نادر، فرار یک فرد از دادگاه کیفری به کشور جدید است مانند فرار رومن پولانسکی از آمریکا به لهستان.

۳- مهاجرت استثمار نوین و بحران هویت

۳-۱- توریستی و گردشگری

در ابتدای امر باید اذعان داشت که گرچه توریسم تحت عنوان مهاجرت و توریست تحت لوای مهاجر منظور نمی شود ولی خالی از لطف نیست که به عنوان پیش درآمدی بر موضوع استثمار به این موضوع پرداخته شود. در عصر جهانی شدن و گسترش ارتباطات از طریق شبکه های ماهواره ای و اینترنتی، کشورهای توسعه یافته سعی در گسترش فرهنگ حاکم بر آن کشور در جهان هستند. در طول تاریخ حاکمان پی به اهمیت صنعت گردشگری و توریستی برده اند (دنیس، ۱۹۹۹: ۱۵۷). مثال بارز آن، با تصرف سرزمین شام، ابتدا حاکمان مسلمان مانند حاکم بامرالله خلیفه فاطمی نسبت به تخریب کلیسای مقبره مقدس اورشلیم که در نزد مسیحیان مقدس شمرده می شود دست زد. اما جانشین او با گرفتن مبالغ هنگفتی اجازه بازسازی آن را داد و زائران مسیحی اجازه ورود به اورشلیم را یافتند. کسب ثروت فراوان توسط حاکمان از شهر بیت المقدس و زیارت زائران باعث تغییر دیدگاه حاکمان مسلمان شد. تا جایی که این خود یکی از عوامل شروع جنگ های صلیبی علیه مسلمانان گشت (توماس، ۲۰۰۵: ۸). در قرون وسطی کشورهای اروپایی از طرق شرح حال مسافرت ها و دیده های مارکوپولو و سایر بازرگانان با فرهنگ کشورهای شرقی و اسلامی آشنا شدند. امروزه کشورهای توسعه یافته که در پی کسب جایگاه در حکمرانی جهانی هستند به خوبی به اهمیت این صنعت از لحاظ اقتصادی و سیاسی واقف شده اند. بر همین اساس این کشورها بر روی صنعت فیلمسازی و ایجاد و توسعه شبکه های تلویزیونی ماهواره ای و شبکه های اجتماعی اینترنتی جهت

معرفی فرهنگ خود به عنوان فرهنگ پیشرو و متمدن و تاراج مکان و اشیا باستانی سایر کشورها و جعل تاریخ، سرمایه گذاری فراوان نموده اند مانند اهدای یک میلیارد دلار توسط عربستان سعودی به موزه لوور پاریس فرانسه برای جعل عنوان خلیج فارس به خلیج عربی.

۲-۳- قوانین مهاجرت

اروپا در سده گذشته شاهد دو جنگ جهانی ویرانگر بود. با اتمام جنگ جهانی دوم اروپا جهت بازسازی های صنعتی و اقتصادی نگرشی مثبت به مهاجران داشت. اما با پایان جنگ سرد و ایجاد ثبات اقتصادی سیاست سختگیرانه ای را نسبت به مهاجران در پیش گرفت. که دلیل آن پررنگ تر شدن ابعاد امنیتی و سیاسی-اقتصادی آن نسبت به بعد انسانی-اقتصادی و پرهیز از بروز چالش های هویتی و چند فرهنگی در کشورهای اروپایی است. اما با بروز بحران های اقتصادی و به تبع آن کاهش بودجه های عمومی و بروز نارضایتی عمومی گسترده مانند بحران سال ۲۰۰۸ نگرش کشورهای توسعه یافته نسبت به مساله مهاجرت تغییر نمود و سیاست گزینش مهاجرتی از طریق تسهیل قوانین مهاجرتی را در دستور کار قرار داد. لکن با حوادث ۱۱ سپتامبر و ظهور گروه های افراط گرا نظیر داعش، سیاست مهاجرتی کشورهای اروپایی بسوی جذب نخبگان علمی و فرهنگی و سیاسی و سرمایه گذران اقتصادی جهت تامین بازار کار و جبران کمبود نیروی کار بومی و دفع مهاجران ناخواسته متمایل گشت. بر همین اساس ایده دفاع از قلعه اروپایی و اروپای مسیحی در برابر امواج مهاجران ناخواسته شکل گرفت (پرویزی، ۱۳۹۴). این سیاست تا بدان جا موفق بود که کشورهای دیگر جهان نظیر کانادا و امارات متحده عربی با تدابیری نظیر اعطای ویزای طلایی و ویزای استارتاپ قدم در این راه نهادند.

۳-۳- تحصیلی

همانطور که در قسمت قبل اشاره شد اروپا با اخذ سیاست مهاجرت و پذیرش نخبگان سعی بر جبران کمبود نیروی کار بازار خود دارد. مهاجرت تحصیلی یکی از این نوع سیاست های مهاجرتی است که کشورهای اروپایی با الگوگیری از آمریکا جهت نیل به این هدف در پیش گرفته اند. بر طبق این سیاست با تبلیغات گسترده و ارائه بسته های تشویقی متنوعی مانند حمایت های مالی (فاند) و در دسترس گذاشتن ویزاهای گوناگون (ویزاهای M, F, J آمریکا)، نخبگان علمی کشورهای کمتر توسعه یافته (فقیر) و یا در حال توسعه، تشویق به مهاجرت و تحصیل در دانشگاه

^۱ Fund

های آمریکایی و اروپایی می‌شوند. این امر سبب رخوت علمی و جاماندگی کشورهای درحال توسعه می‌شود و شکاف عمیقی در بسیاری از زمینه‌ها را بین کشورهای توسعه یافته و کشورهای در حال توسعه پدید می‌آورد. لازم به ذکر است که این بسته‌های حمایت مالی به میزانی است که برای نخبگان یک زندگی بسیار معمولی را مهیا می‌سازد و در قیاس با حقوق یک شهروند آن کشور بسیار پایین تر می‌باشد و اینگونه آمریکا و اروپاییان با جذب، پرورش و بکارگیری نخبگان کشورهای در حال توسعه آن هم با کمترین هزینه به نوعی به بهره‌کشی (استثمار) نوینی پرداخته‌اند. علاوه بر این موضوع بعضی از این نوع ویزاها کارکرد چندگانه نیز دارند مانند بسته‌های حمایت مالی (فاند) د آ د که توسط کشور آلمان ارائه می‌شود. در بعضی از این نوع ویزاها نخبگان می‌بایست بعد از تحصیلات، کشور آلمان را به مدت چند سال ترک نمایند تا دوره‌ای اجازه ورود به آنان داده شود. هدف از این کار تبلیغ فرهنگ و نظام سیاسی کشور آلمان در بین کشورهای در حال توسعه توسط نخبگان همان کشورهاست.

۴-۳- شغلی

وجود تفاوت مابین سطح درآمدها عامل تاثیرگذار بر روی افراد برای مهاجرت‌های بین‌المللی جهت بهره‌مندی از معیارهای بالای زندگی در کشورهای توسعه یافته است. گریز از فقر عاملی قدیمی در رانده شدن و بهره‌مندی از فرصت‌های فراوان شغلی به عنوان عامل کشش قلمداد می‌شوند. با توجه به این موضوع، کشورهای توسعه یافته جهت دست‌یابی به نیروی کار ارزان و متخصص برای جبران نیروی کار بازارهای خویش در قالب استخدام‌های بین‌المللی می‌کنند. ذکر این نکته حائز اهمیت می‌باشد که کشورهای مهاجرپذیر حقوقی که به نیروی کار بین‌المللی خویش پرداخت می‌کند در قیاس با نیروی بومی خود بسیار پایین تر می‌باشد اما به دلیل تفاوت ارزش‌ارزها، این مبلغ در کشورهای درحال توسعه بسیار زیاد نمود پیدا می‌کند.

۴-۵- پناهندگی و سیاسی

همانطور که در بالا بدان اشاره گردید از نمونه‌های عوامل راندن سیاسی و غیر اقتصادی می‌توان به تعقیب (مذهبی و ...)، در بعضی اوقات سوء استفاده، زورگویی و تهدید و ... بیان کرد. افراد جهت حفظ جان خویش مجبور به جلای وطن و مهاجرت بین‌المللی می‌شوند. با توجه به ایده قلعه اروپایی و اروپای مسیحی و دفاع از آن و سیاست جذب نخبگان، کشورهای توسعه یافته

¹ DAAD

با تبلیغات گسترده شبکه های ماهواره ای و اینترنتی تحت لوای مهد آزادی و حامی دموکراسی، آزادی های مدنی و فرهنگی و مذهبی، نسبت به پذیرش نخبگان مهاجر سیاسی اقدام می نمایند. این موضوع باعث ایجاد ظرفیت ویژه ای برای کشورهای توسعه یافته می شود که با استفاده از نخبگان سیاسی، اتاق فکری نظیر موسسه کارنگی و فری بیکن تشکیل داده اند و توانسته اند سیاست های جهانی شدن و حکمرانی جهانی را براساس نتایج تحلیل توسط این موسسات را پیاده سازی نمایند. و از این نخبگان به عنوان اهرم فشاری تحت عنوان نیروی اپوزیسیون بر علیه کشورهای غیر همسو بهره برداری نمایند.

۴- مهاجرت، فرصت ها و تهدیدها

۴-۱- مزایا و فرصت ها

حضور مهاجران در ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کشورهای مهاجرپذیر و جامعه دیاسپوریک به عنوان یکی از عوامل توسعه کشور مقصد از طریق دیاسپورای کار (انسانی-اقتصادی) می باشد (حاتمی، ۱۳۹۹). حضور و کسب امتیاز شهروندی از طریق سرمایه گذاری باعث تقویت اقتصادی می شود. سیاست جذب نخبگان نیز عاملی جهت ارتقای شاخص انسانی-اقتصادی را در پی دارد. کمبود نیروی کار متخصص بازارپرطرف می گردد. مهاجرت از یک دیدگاه نیز به نفع کشورهای کمتر توسعه یافته نیز می باشد زیرا نیروی کار غیرشاغل (بیکار) خود را به کشورهای توسعه یافته صادر نموده و از این طریق نرخ بیکاری و هزینه بابت اشتغال را پایین می آورند. استفاده حداکثری از سیاست مهاجرت و حقوق بشر و افزایش قدرت دیپلماسی بین المللی. همانطور که قبلا بدان اشاره شد، کشورهای توسعه یافته جهت جلوگیری از امواج مهاجرت ناخواسته و ایده دفاع از قلعه اروپا، قوانین خود را از طریق اهرم قدرتمند سازمان ملل و اتحادیه اروپا، بقیه کشورها را ملزم به اجرای تعهدات در زمینه مدیریت و کنترل جریان مهاجرت می سازند (پرویزی، ۱۳۹۴).

۴-۲- چالش ها و تهدیدها

در عصر حاضر، کیفیت زندگی انسان از جمله مسائل محیط زیستی از مسائل بسیار حائز اهمیت شمرده می شود. افزایش روند مهاجرت در سطح محلی و جهانی زمینه ساز افزایش جمعیت شهری، ترافیک شهری و بالطبع آلودگی هوای شهری، افزایش گازهای گلخانه ای و تراکم زمین، افزایش حجم پسماند و ضایعات شهری می شود که این خود نیز بر کیفیت زندگی

انسان تاثیر منفی می‌گذارد. این تاثیرات منفی باعث بروز بحران های اقتصادی و کاهش بودجه عمومی و نارضایتی های عمومی می‌گردد (حاتمی، ۱۳۹۹). در مبحث مهاجرت های داخلی، با مهاجرت روستائیان از مناطق روستایی، این مناطق تبدیل به مناطق خالی از سکنه می‌شود. در نتیجه ساکنان این مناطق اکثرا بی هویت هستند و این خود باعث تبدیل به بخش نابسامان می‌گردد. با مهاجرت روستائیان، جنگل ها و زیست بوم دچار تخریب می‌شوند. با توجه به ارتباط مستقیم فضای سبز با کاهش فشارهای روانی انسان، می‌توان گفت که با کاهش جنگل و فضای سبز، فشار مضاعفی از لحاظ روانی به شهر نشینان وارد خواهد آمد و سبب بروز تنش های زیادی می‌شود. افزایش جمعیت خود نیز باعث ایجاد و رشد مناطق حاشیه ای پیرامون شهرها (گنوها) می‌شود که به دلیل عدم طراحی بر اساس اصول شهرسازی، خدمت رسانی به آنان سخت و یا غیر ممکن می‌نماید. هم چنین مهاجرت اجباری ناسالم (اجباری) (ناشی از جنگ) که با آسیب و تخریب روحی و روانی اعضای خانواده های مهاجر توأم بوده است موضوع امنیت را مورد مخاطره قرار می‌دهد (بابایی، ۱۳۹۸). مساله دیگری که بسیار مهم است ذکر شود مهاجرت نخبگان (فرار مغزها) است. نخبگان (افراد باهوش و متخصص) از امکانات و سرمایه کشور محل تولد خود بهره برداری کرده تا با کسب علم و تخصص به مرحله بازدهی برسند اما با مهاجرت خود، بازدهی آن را در کشورهای توسعه یافته به ثمر می‌نشانند که با این عمل کشور مبدأ ضرر و کشور مهاجر پذیر به ازای ایجاد برخی امکانات، سود بسیار زیادی به دست می‌آورد. این پدیده را می‌توان «استمارنوبین» نامید که باعث اثرات زیانبار هویتی می‌شود (ملکشاهی و همکاران، ۱۴۰۰).

۵- مهاجرت و فضای ژئوپلیتیک جهانی

عبارت ژئوپولیتیک از «ژئو» به معنای زمین یا جغرافیا و «پلیتیک» به معنای سیاست تشکیل شده است که به مطالعه تأثیرات جغرافیای زمین (انسانی و فیزیکی) بر سیاست و روابط بین‌الملل می‌پردازد (دفارز، ۱۳۹۲). ابتدا باید این نکته بیان شود که در ارتباط با موضوع مهاجرت و جهانی شدن، سه دیدگاه وجود دارد ۱- دیدگاه جهان گرایان ۲- دیدگاه تحول گرایان ۳- دیدگاه واقع گرایان. دیدگاه اول اعتقاد به تغییرات اساسی ژئوپلیتیک به دلیل مهاجرت و سایر عوامل دارد مانند

¹ Globalists

² Transformationalists

³ Realists

کینچی اوهمایی^۱ که به بررسی جهان بدون مرز می پردازد. بر اساس این دیدگاه رسانه های اجتماعی و تلویزیونی ماهواره ای و اینترنتی به معضلی جهت تضعیف حاکمیت کشورها بدل گشته اند و مباحث سیاست، امنیت، اقتصاد، فرهنگ کارکردی جدیدی یافته و به عنوان مساله جهانی مطرح شده اند. با پیدایش مفهوم جهان واحد دیگر هویت و احساس تعلق به سرزمین (هویت) دیگر معنا ندارد و باعث ایجاد بحران هویتی شده است. با از میان رفتن مفاهیمی همچون سرزمین، حکومت و مرز، مفاهیم نوینی مانند جهانی شدن، حکمرانی جهانی و فرهنگ جهانی مطرح شده اند. جهان گرایان معتقدند که مهاجران احترامی برای قوانین قائل نیستند و حکومت ها از کنترل آنها عاجز می باشند. بر همین اساس می توان عبارت «عصر حاضر گذار از حکومت محوری به سمت جهان محوری می باشد» را بیان کرد (حیدری فر، ۱۳۹۲).

۶- آمارهای جهانی

واژه مهاجر به فردی اطلاق می شود که از کشور خود به کشور دیگری برای همیشه جابجا شود. در طی چهار دهه گذشته، آمارهای جهانی افزایش چشمگیری داشته است. بطوری که در سال ۱۹۶۵ میلادی مهاجران بین المللی در حدود ۷۵ میلیون نفر بوده اند ولی این عدد در سال ۱۹۸۵ حدود ۱۰۵ میلیون نفر و در سال ۲۰۰۲ حدود ۱۷۵ میلیون و با یک جهش سریع در سال ۲۰۰۵ به رقم ۲۰۰ میلیون نفر رسیده است (مویر، ۱۳۷۹). بر طبق آمار گزارش سازمان مهاجرت بین المللی و توسعه، تعداد مهاجران خارجی در کشورهای پیشرفته که سطح درآمد بالایی دارند در حدود ۹۱ میلیون نفر در سال ۲۰۰۵ می باشند. کشورهایی با درآمد متوسط و کمترین پذیرایی ۵۱ میلیون مهاجر خارجی می باشند. بر اساس این گزارش مجموع مهاجران بین المللی در کشور ایالات متحده تقریباً ۳۹ میلیون نفر است. در کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس، امارات متحده عربی ۹۰٪، قطر ۸۶٪ و کویت ۸۲٪ بترتیب بیشترین حضور مهاجران در حوزه نیروی کار و کارگری را دارا می باشند. این آمار صرفاً بیانگر جریان مهاجرت از سمت کشورهای فقیر به سوی کشورهای ثروتمند است. همچنین بر طبق این آمار میزان یک سوم مهاجران خارجی از یک کشور پیشرفته به کشور دیگری اقدام به مهاجرت می کنند. در اروپا، در کشور لوکزامبورگ ۴۵٪ از نیروی کار را خارجی ها

¹ Kinchi Ohmae

² immigrant

تشکیل می‌دهند. این رقم برای کشور سوئیس ۲۲٪ است. اما برای سایر کشورهای اروپایی، کمتر از ۱۰٪ نیروی کار خارجی هستند (واژه خارجی به معنای مهاجر نیست). در ۴۱ کشور، بیش از یک پنجم جمعیت از مهاجران بین‌المللی شکل گرفته است.

ارقام مربوط به مهاجران بین‌المللی در طی ۵۰ سال گذشته روندی افزایشی داشته است. این عدد از ۷۹ میلیون نفر در سال ۱۹۶۰ به رقم ۲۵۰ میلیون نفر در سال ۲۰۱۵ رسیده است. این آمار بر طبق گزارش آماری سازمان مهاجرت جهانی در سال ۲۰۱۹ به ۲۷۲ میلیون نفر رسیده است. در همین پیوند می‌توان گفت که ۳,۳ درصد کل جمعیت جهان را مهاجران بین‌المللی تشکیل می‌دهند. هم چنین برپایه این آمار در سال ۲۰۱۵، ۶۵,۳ میلیون نفر مهاجرت اجباری داشته‌اند (سایت سازمان بین‌المللی مهاجرت). تا آنجا که به ازای هر ۱۱۳ نفر در دنیا یک نفر پناهنجو یا مهاجر (داخلی و بین‌المللی) است. متأسفانه بیشتر از ۴۷۰۰ نفر از مهاجران در طی سال جاری میلادی در حین مهاجرت غیرقانونی به قاره اروپا در دریا جان باختند. ایتالیا با ورود بیش از ۱۷۹ هزار مهاجر در بین کشورهای اروپایی در رتبه اول مقصد پناهنجویان قرار دارد. کشور ایالات متحده آمریکا دارای بیشترین مهاجران بین‌المللی است. در ادامه کشور آلمان با ۱۲ میلیون مهاجر بین‌المللی و روسیه با ۱۱,۶ میلیون مهاجر بین‌المللی در جایگاه‌های بعدی ایستاده‌اند. یکی از پرتعدادترین مسیرهای مهاجرتی در جهان، مسیر مهاجرتی مکزیکی به آمریکا است. قابل به ذکر است که در سال ۲۰۱۵، مهاجران بین‌المللی در جهان در حدود ۶۰۰ میلیارد دلار به خانواده خود پول ارسال کرده‌اند (سایت بانک جهانی).

نتیجه‌گیری

جریان مهاجرت در عصر جهانی شدن به موضوع بسیار مهمی هم برای کشوران ابتدایی و هم برای کشور مقصد تبدیل شده است. اعمال قوانین سخت‌گیرانه توسط کشورهای پیشرفته علاوه بر ایجاد وقفه در جهانی شدن شده است. کشورهای پیشرفته با ترویج اسلام‌هراسی و به تبع آن بیگانه‌هراسی موجی در کشورهای اروپایی و آمریکا بوجود آورده‌اند با فشار سیستماتیک بر مهاجران که هدفی جز کنترل موج مهاجرت ناخواسته و جذب بهترین‌ها (نخبگان) نمی‌توان برای آن متصور بود در راستای اهداف سیاسی، اقتصادی، امنیتی خود که همان اس‌ت‌م‌ا‌ر‌ن‌و‌ی‌ن است گام بر می‌دارند. افزایش قدرت حس ملی‌گرایی در ارتباط با موضوع جهانی شدن، باعث افزایش آگاهی‌های هویت‌قومی

در جوامع می شود. با تغییرات در نظم نوین جهانی سطح نگرانی ها درباره مهاجرت های بین المللی افزایش چشمگیری پیدا کرده است. اتحادیه اروپا همزمان با برداشتن مرزهای داخلی این اتحادیه اقدام به تحکیم مرزهای خارجی خود نموده است. لذا بر همین اساس نیاز به خط مشی گذاری مناسب در خصوص بحران مهاجرت در کشور و استفاده مناسب از این ظرفیت ویژه، ضرورتی انکار ناپذیر است. لذا این امر مستلزم آسیب شناسی قوانین مهاجرتی و مدیریت راهبردی و اتخاذ سیاست گذاری های دقیق جهت کنترل مهاجرت می باشد. از مهمترین این راهبردها می توان به موارد ذیل اشاره نمود: ۱- سیاست گذاری و مدیریت راهبردی از طریق: اعطای آزادی های مدنی و باز تعریف و احیای حقوق شهروندی ۲- افزایش سزمايه گذاری در زمینه پژوهش و دانشگاهی ۳- اشتغال زایی و تامین رفاه جامعه نخبگانی کشور ۴- اصلاح سیستم و گسترش بازارچه های مرزی به عنوان عامل مولد سازی اقتصاد محلی ۵- کنترل مناسب کاربری اراضی از طریق وضع قوانین برای جلوگیری از تغییر کاربری زمین های کشاورزی و نظارت سیستمی سختگیرانه ۶- با توجه به این نکته که توسعه و پیشرفت پایدار کشور از توسعه بخش کشاورزی و روستائی نشات می گیرد لذا ایجاد انگیزه در میان جامعه روستائی کشور از طریق نوسازی و گسترش شبکه بهداشتی، آموزشی و خدماتی در مناطق روستائی و اعطای وام کم بهره به کشاورزان و صنایع خرد بصورت پله ای و بازخواست از مسئولان محلی بابت بی توجهی به امور روستائیان و سرمایه گذاری در آن امر حائز اهمیتی است ۷- نگهداری منابع طبیعی کشور و اهتمام ویژه به آن از طریق جنگلداری و افزایش حیوانات حیات وحش ۸- توسعه شهرهای کوچک ۹- سرمایه گذاری و محرومیت زدایی در شهر های کوچک ۱۰- بازننگری تخصیص منابع و بودجه بندی ۱۱- تقویت بخش خصوصی ۱۲- اجرای عادلانه اصل ۴۴ قانون اساسی و کوچک سازی دولت و واگذاری صحیح و اصولی ۱۳- توجه به مبحث تولید اشتغال و کارآفرینی و تسهیل قوانین مربوطه ۱۴- تسهیل قوانین و کاهش عوارض گمرکات کشور جهت واردات و صادرات ۱۵- در پیش گرفتن سیاست مهاجرپذیری و تسهیل قوانین مهاجرپذیری ۱۶- حمایت و ضمانت از سرمایه گذاران خارجی از طریق ایجاد صندوق ها و سازمان ها ۱۷- بهسازی زیر ساخت های ارتباطی و فناوری مثل افزایش سرعت اینترنت ۱۸- ایجاد و توسعه مراکز تفریحی و سرگرمی و ایجاد و برگزاری تورها و مسافرت های اسلامی رایگان ۱۹- شفاف سازی و پاسخگویی سازمان ها و نهاد های حاکمیتی به عمل در چهارچوب قانون ۲۰- توسعه و تسهیل بازننگری قوانین پارک های علم و فناوری و حمایت بیشتر از شرکت های دانش بنیان

منابع

- پرویزی، جمشید و پرویزی، بشیر (۱۳۹۴). سه دهه تحول در سیاست مهاجرت و پناهندگی اتحادیه اروپا، سیاست خارجی، ۲۹(۱)، ۱۵۱-۱۸۲.
- پرویزی، جمشید (۱۳۹۵). سیاست مهاجرت و پناهندگی اتحادیه اروپا و مسئله حقوق بشر، انتشارات اداره نشر وزارت امور خارجه.
- تمنا، سعید (۱۳۸۹). مبانی جمعیت‌شناسی، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور
- حافظ نیا، محمدرضا؛ احمدی‌پور، زهرا و قادری حاجت، مصطفی (۱۳۹۱). سیاست و فضا، مشهد: پژوهشکده امیرکبیر، انتشارات پاپلی.
- حیدری‌فر، محمدرئوف (۱۳۹۲). مهاجرت و سیاست در فضای ژئوپلیتیک جهانی، سیاست خارجی، ۲۷(۱)، ۱۹۹-۲۳۶.
- فیلیپ مورو، دفاژ (۱۳۹۲). فرهنگ ژئوپلیتیک، ترجمه سید حامد رضیعی، تهران: انتشارات فرهنگ معاصر.
- خادمی کوهی، مرتضی؛ دهقان، محمدحسن؛ حسینخانی، نورالله؛ ذوالفقاری، سید محمد و خادمی کوهی، روح‌الله (۱۴۰۲). حکمرانی جهانی، امپراطوری رسانه ای آغازی بر امپراطوری آمریکایی، راهبرد سیاسی، ۷(۲۶)، ۵۳-۷۹.
- قاسمی، یارمحمد (۱۳۷۲). بررسی انگیزه مهاجرت روستاییان و عشایر به شهر ایلام، تهران: سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان ایلام.
- مجتهد زاده، پیروز (۱۳۸۱). جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک، تهران: انتشارات سمت.
- مقدس، علی اصغر و شرقی، زکیه (۱۳۸۸). بررسی عوامل برانگیزنده گرایش به مهاجرت های بین‌المللی جوانان ۱۸-۳۰ ساله شهرهای شیراز و ارسنجان، جامعه‌شناسی ایران ۱۰(۱)، ۱۶۲-۱۹۰.
- مویر، ریچارد (۱۳۷۹). درآمدی نو به جغرافیای سیاسی، ترجمه: دکتر دره میر حیدر و سید یحیی صفوی، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- ملکشاهی، حجت‌الله؛ واعظ، نفیسه و تقی‌پور، فائزه (۱۴۰۰). آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری‌های جمهوری اسلامی ایران برای مهار مهاجرت نخبگان، جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۴(۴)، ۲۹۰-۳۷۱.
- Bilsborrow, E. Richard, "Migration Urbanization and Development: Direction and Issues", United Nations Population Fund Publishers, 1996, p. 26.
- Conway, D. (2006), Globalization of Labor: Increasing Complexity, More Unruly. In: Conway, D. and N. Heynen (eds) (2006), Globalization Contradictions: Geographies of Discipline, Destruction and Transformation. London and New York: Routledge.

- Charney H., "Migration and public Sector: A Survey, Alberta", *Regional Study*, Vol. 27, No. 4, 1993, pp. 313-326.
- Dasgupta, Biplab, "Public housing and migration: A multi-level modeling a approach", *Int. Jou. Popul. Geo.*, Vol. 3, 1993, p. 277.
- Denys Pringle, "Architecture in Latin East" in *The Oxford History of the Crusades* ed. Jonathan Riley-Smith (New York: Oxford University Press, 1999) 157.
- Hunt L. Gary, "Equilibrium and disequilibrium in migration study modeling", *Regional*, Vol. 27, No. 4, 1993, pp. 341-349.
- Shefer, Daniel et al., "Rural-to-Urban and Urban-to-Rural Migration Patterns in Colombia", *Habitant International*, Vol. 17, No. 1, 1993, pp. 3-31.
- Thomas F. Madden, *The New Concise History of the Crusades* (2005) p. 8
<https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/>
[https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022.](https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022)